

NÅGRA HÄNDELSE & SÄGNER PÅ & VID

SJÖN-MALGOMAJ !

LILLA SKEPPAR-GUIDEN

**SKANSHOLMS
BÅTKLUBB**

1995

FÖRORD

Detta lilla informationshäfte är framtaget, för att ge den oinvigde Sjöfararen, en liten historisk inblick i tidigare händelser kring Malgomajsjön. Givetvis finns mycket mer att hämta för den som är vetgirig !

Materialet är till stora delar hämtat ur Vagnästare Henning Lundbergs berättelser (Född på Storholmen) och med hans och Länsmuséets medgivande använt.

O.P.Petterssons GAMLA BYAR I VILHELMINA är en annan källa som jag plockat tänkbart intressant stoft ur.

Min förhoppning är att innehållet i detta häfte ska hjälpa till att förhöja dina sjöupplevelser på sjön MALGOMAJ.

" HA EN GO TUR "

Lars-Erik Holmgren
Red. SKANSHOLMS BÅTKLUBB

REGISTER

- 1.sid MALGOMAJ
- 2. MAKSJÖN
- 3. GEBYGGELSE
- 4. FISKEGRUND
- 5. MARSVIK
- 6-9 FORSBERGSBERGET / ~~MARSNÄS~~
- 10. SKÖNVIK
- 11. STALONGUBBEN
- 12-13 DÖVMATTES
- 14. STALOFOLKET
- 15-19 BLÅBÄR JÄRNVÄG VIRKE TEGEL
- 20. TJÄRA FRÅN VACKERLANDET
- 21. FLOTTNINGSARBETE

BILAGA: MED LILL-ANTE, MALGOMAJ OCH WOLFGANG
(Häfte) på sjöarna i Vilhelmina.

(Av Henning Lundberg)

M A L G O M A J

Nybyggarna i trakten har allmänt kallat denna sjö för Storsjön. Lapparna har kallat sjön för Jittneme Vilket betyder (Det vidsträckta isfältet).

När Lapparna under senhösten färdades neråt landet togo de sin väg över sjöns vida isfält. Sjön var för dem isfältet, varöver de färdades (Jitneme).

Men Malgomaj ? hur har det namnet uppstått och vad betyder det ?.

Landslappen på Östra sidan Malgomajlandet hade sitt ena sommarviste eller läger uppe på höjden inom nuvarande Laxbäcks by och det andra vistet längst ute på Malgonäset. Vid dessa visten hade man mjölkarevallar som man drev renarna emellan.

Genom att renarna färdades fram och åter utefter näset, blev marken hårt rentrampad,

En hårt Rentrampad trakt kalla Lapparna för Mälkie.

En sträcka som man har att gå eller ro efter kallas på Lapska Maje.

Sammanställer man nu Mälkie och Maje får man Mälko-maje, som betyder den rentrampade sträckan som man har att gå eller ro utefter.

När nybyggarna hörde Lapparna tala om att ro Mälko-maje, så uppfattade de att det var namnet på hela den stora sjön och började själva att kalla sjön för Malgomaja eller förkortat MALGOMAJ.

Källa: O.P.Pettersson G.B.V.

Sjöns Lappska namn är Makeren av Lappskans Mahkie som betyder, en landremsa som avstänger en båtled på Vilhelminamål (Måcke.)

Mahkie kan också vara en höjd som avstänger en dal. Den landremsa som det här är fråga om, är den som ligger mellan Maksjön och Volgsjön. Ångermanälven delar sig här i Storån i Väster och Lillån ett par kilometer Österut.

Båda går genom denna landremsa på sin väg från Maksjön till Volgsjön, men ingen av dessa är farbara med båt för de forsar som där är.

Ovanför kan man ro den långa båtleden från övre ändan av Malgomajsjön och fortsätta ned genom Storstrucken (På Lappska=Biestrakko=Den övre Strucken) som är ett smalt sund, farbart med roddbåt både med och motströms och kommer sedan in i Varisen.

Från Varisen rör man sedan ned genom Lillstrucken (På Lappska=Voulesttrakko=Den nedre Strucken). Även den kan befaras med roddbåt, med och motströms.

Nedanför Lillstrucken kommer man ut i Maksjön. Men då man når Sydoständen av den sjön, kan man inte ro längre. Den långa farleden är avstängd av ett landbälte, som man måste draga eller bära båten över. Detta är Mahkie och sjön vid den landremsan är Makeren:MAKSJÖN.

Denna sjö är grund med gyttjig botten, och flerstädes höja sig stora stenblock över ytan. Båthamnen uti nedre ändan av Maksjön kallas Maksjö-länningen.

I sjön ett litet stycke ovanför länningen ligger en liten rundad holme, som på grund av sin form kallas kamsen (Palt).

När man rör dedanför Lillstrucken får man noga akta sig för att ro fast på Klockarhällan, som är ett stenblock med jämn yta på ovansidan, lagom djupt ner för att ro fast på.

Gammel-klockaren Erik Eriksson i Tjäl, var på
Lördagen under en sommar ifärd med att ro nedom
Lillstrucken och rodde fast på detta stenblock.
Han fick sitta där till sena kvällen, då en
förbipasserande kyrkbåt hjälpte honom loss.

Klockaren skulle den kvällen ha sjungit i kyrkan
men fick förhinder. Efter den Lördagen kallas den
hällan för KLOCKAR-HÄLLAN.

Källa: O.P.Pettersson G.B.V

B E B Y G G E L S E
VID MALGOMÅJS STRÄNDER

INRYMNINGSBREV
GENOM UTSLAG AV
KONUNGENS BEFALLNINGSHÄVARE

LAXBÄCKEN:	1781	STRÖMNÄS:	1781
MALGOVIK:	1787	REKANSJÖ:	1859
SKANSHOLM:	1788	LÖVNÄS:	1816
NORDANSJÖ:	1847	MARSVIK:	1859
RÖNNÄS:	1787	STALON:	1834
GRANHÖJDEN:	1862		

Årtalen: innebär att dessa nybyggen efter insyn fått
laga kraft. Ett nybygge kan ha varit påbörjat flera
år innan inrymningsbrevet.

EX. I Skansholm fanns två grannar vid tid då
Strömnäs fick sitt utslag.

Källa: O.P.Pettersson G.B.V

4. En sägen: Ur Lövnäs historia(O.P.Petterson)

FISKEGRUND

Utefter Malgomajsjöns sydvästra sida ligger på Lövnäset, Vinbergskullen vid västra änden av Björknäset, och nedanför kullen ligger Vinbergsviken med Vinbergsudden på vikens västra sida.

Mitt ute i Malgomajsjön mellan Vinbergskullen på sjöns södra sida och Bocklakullen på dess norra sida skall ett stort fiskegrund finnas, där röding leker under sensommaren, enligt vad gamla personer veta och berätta.

Detta Fiskegrund har icke kunna återfinnas av senare tiders fiskare, hur ivrigt de än har sökt.

Orsaken till att grundet ej kan återfinnas, skall bero på följande:

I den allra tidigaste Nybyggartiden sutto fiskare-lappar vid den sträcka av Malgomajsjön, som ligger nordväst om Lövnäset.

Den ene lappen hade sin kåta invid den vik, som i senar tid blivit kallad Vinbergsviken och den Lappen var en spållapp.

Den andre Lappen hade sin kåta vid sjöns Norra strand, nedanför Bocklakullen.

Båda fiskade de på det stora fiskegrundet och där fingo de stor och fet röding i mängder.

Men fiskarlapparna avundades varandra, och till sist råkade de i ovänskap och började häftigt att gräla, och under grälet slogs de med årorna.

Häröver blev lappen som bodde på sjöns södra sida, så upptänd av ilska, så han satte RÅ över grundet och flyttade bort till en annan sträckå av den stora Malgomajsjön. Sedan dess håller rået fiskegrundet så väl dålt, att ingen har kunnat återfinna detsamma.

- - - - -

MARSVIK

Vid den stora Marsviken, som skjuter in från Malgomajsjön mot norr till Marsåns utlopp i den stora sjön, ligger den lilla byn Marsvik,

På östra sidan om Marsviken, ligger ett bergslandskap som sträcker sig efter viken mot norr.

På detta bergland, finns flera skogsbeväxta kullar och berg, vilka de största är Tallberget och Lövkullen. Längst inne i Marsviken ligger Marsholmen.

Utefter Marsvikens västra sida höjer sig Marsviksberget, vilket på östra sidan stupar brant ner mot Marsviken, så att blott en smal landremsa rymmes mellan bergsstupet och stranden.

Denna låglandremsa sticker ut i söder som ett näs mellan Marsvik Och Malgomajsjön. Detta näs kallas Marsnäset. Både Marsnäset och låglandet innanför detta är översållat med stora och små stenblock, och mellan dem och stenmassorna växer ganska mycket stor tall, ännu mer småbjörk och en stor mängd av hallonbuskar. Detta område har lapparna i äldre tid kallat "SAGOLANDET". Låglandet utefter västra sidan av Marsvikens norra hälft är ej så tätt belamrat av stenblock. Inom detta område finns vissa mindre områden, vilka är nästan fria från sten. Detta område har lapparna kallat "VACKERLANDET".

I den allra tidigaste nybyggartiden var Marsberget beväxt med tät och grov tallskog. Men någon av de första nybyggarna skall ha antänt skogen på berget och därigenom uppstod en brasa, som bränt bort skogen inte bara av Marsviksberget utan också av bergen väster och nordväst om detta berg och av bergen och låglandet utefter Malgomajsjöns nordöstra sida, ända ner till änden av Storånäset. Marsviksberget är än i dag föga beväxt med ung barrskog. Matjorden på berget torde ha blivit så väl bortbränt, att barrträd ej kan rota sig där. Björk och asp bilda en låg och gles skog över berget, och i övrigt är berget översållat med oräkneliga multnande grova tall och granstammar

6. Orsaken till att de första nybyggarna anlade skogseld på sådana trakter, var särskilt den, att de ville bränna bort renmossan, så att lapparna skulle nödgas upphöra med att vistas i trakten med sina renjordar under sommartiden.

FORSBERGSBERGET: Väster om Marsviksberget ligger detta berg på en halvö mellan Malgomajsjön och Jill-esen. Forsbersbergets södra sida stupar nästan tvärbarrant ner i Malgomajsjön.

En gammal sägen, som ett par personer har berättat: Är att lapparna i gamla tider ska på detta berg ha anställt offer av renar åt någon hemlighetsfull makt, om vilken ingen upplysning numera kan erhållas. Offrandet skall ha förrättats på det sättet, att stora renoxar med yvigt förgrenade horn har förts upp på berget. I djurens horn har man knutit fast röda och blå trådar och ett och annat silverlöv ur en silverkrage, varefter djuren har störtats ner över bergskanten och slagits till döds mot stenblock i brantens nedre del. Där har de döda djurens kroppar fått ligga kvar för dens räkning, till vilken offerdjuren gavs. (Offren skulle bringa renlycka åt de offerande).

Berget är uppkallat efter pastor Petrus Forsberg från Åsele. Denne nitiske och driftige man verkade i Åsele pastorat först i sju år (1741-1748) såsom skolmästare vid lappskolan och sedan som ordinarie pastor i Åsele församling. Åtminstone under några sommarar skall han ha gjort resor från Åsele till en holme vid Malgomajsjöns nordvästra ände, och där predikat för lapparna. (Troligen Prästholmen).

Denne pastor Forsberg skall ha inristat sitt namn i någon hålla vid berget, men ingen har kunnat tala om var detta minnesmärke kan återfinnas.

MARSNÄS: En man vid namn Markus Lundin hade ingivit ansökan om rättighet att få anlägga ett kronotorp i trakten på västra Marsviken. Denna ansökan bifölls. Åt honom utsågs gårdstomt och åkerodlingsland på Marsnäset inom det område, som lapparna kalla för "Sagolandet".

På detta näs eller udde, växte tät skog av småbjörk eller ris. Han började röja av tomt för sin stuga på en jämn backe helt nära sjöstranden, och nu lade han märke till, att på några meters avstånd från västra väggen i hans tillämnade stuga voro tre långa men ej så breda jordhögar uppkastade, Två av dessa lågo i bredd på ungefär två meters avstånd från varandra. Var och en av dessa högar hade en längd av 1,5 meter en bredd av 1 meter och en höjd av 0,5 meter. Tätt norr om dessa högar var en liten hög i längd och bredd ungefär hälften så stor som de andra.

Lundin skovlade ut dessa kullar och kastade mullen runt omkring sig på marken. Kullarna var inte av sjö-sand utan av stenfri, ganska mörk fin mylla. Intet av sten fanns i kullarna men ned i markytan under dem grävde Lundin icke.

När lundin började se sig omkring på detta näs, där han skulle skapa hem åt sig och de sina, märkte han att han icke var den förste bofaste på näset, utan där hade funnits bebyggelse i gammal tid. Men ingen nybyggare vid Malgomajsjön har hört någon sägen om att folk har varit bofasta eller försökt att göra sig bofasta vid Marsviken, förren byn Marsvik anlades. De älsta lapparna ha däremot av sina förfäder hört sägner berättas om bebyggare inom Sagolandet.

Att lapparna hava funnit detta näs synnerligen väl-beläget för sina lägerplatser upptäcktes då Lundin började odla upp åker på backen vid sjöstranden. Där påträffade han nere i marken på ca 30cm djup en mängd eldstäder av den typ som lapparna brukade ha i sina kåtor.

När Lundin började arbeta bort en rundad kulle, ca 60 meter norr om sitt hus anträffade han lämningar efter ett litet boningshus. Detta var ca 6 meter långt och 3,6 meter brett. Under huset hade funnits en låg grundmur av flata stenar, och mot yttersidan av denna mur och väggen ovanför den hade varit uppskovlade mullbänkar. Nere i mullen fanns nästan helt och hållet förmultnade väggstockar, som föll sönder till stoft då man vidrörde dem.

Man kunde märka att huset varit avdelat i två rum. Det östra rummet hade varit större än det västra.

1. Mitt på golvet i det större rummet kunde man iakttaga en förhöjning eller pall av grus och sand och ovanpå förhöjningen låg kol och aska. Någon lämning av spis eller murpipa kunde inte iakttagas. Inga andra fynd gjorde han där. Lundin bröt upp kullen till åkermark och fornminnesmärket förstördes helt och hållet.

Men inom området fanns två andra hustomter i behåll. Omkring 300 meter nordväst från Lundins stuga fanns en hustomt av 4,5 meters längd och 3,8 meters bredd. Stenfoten under huset var dålt av en jordbank på 2-3 decimeters höjd. I tomtens ena knut såg man änden av en förmultnad stock. Inom tomten kunde ingen lämning av eldstad upptäckas.

I nordväst om boningshuset låg en hustomt, den var 2,4 meter i fyrkant och i denna tomt var stenarna till grundmuren helt synliga.

Väster om sin stuga anträffade Lundin en tomt helt nära sjöstranden. Den var omkring 3 meter i fyrkant. Där hittade han en av sten och jord uppmurad eldstad. I denna tomt hittade Lundin en yxa av järn. Den liknade till formen en täljyxa men var ytterligt tunn. Den yxan blev förstörd.

Om dessa fornlämningar på Marsnäset har ingen i trakten haft vetskap om förrän Lundin upptäckte dem.

Vilka har bott i dessa forntida hus på Marsnäset?? Vilken tid bodde de där ?

Ett par gamla lappmän hade hört av sina fäder, att i "Sagolandet" vid Marsviken har i urgammal tid bott vad de kallade Tjorie (Fiender) där.

Dessa Tjorie ska ha varit till skräck och plåga för lapparn. Man berättar, att en gång hände det att då en lappbuföring med renar och akjor färdades på isen utmed Malgomajsjöns sydvästra sida, blevo lapparna anfallna av Tjorie från Sagolandet. Rövarna slog ihjäl alla lapparna, högg upp hål i isen och stoppade ner de dödade lapparnas kroppar i hålet, varefter de förde dragoxarna och akjorna till sin bostad.

Vid ett annat tillfälle ska Tjorie ha jagat efter en lappbuföring västerut efter Malgomajsjön.

Lapparna skyndade undan och uppnådde Jillesen.

Nu var det så, att denna sjö på grund av den starka strömmen höll på att riva upp, så blott stora isflak täckte vattnet.

Lapparna skyndade emellertid ut på den osäkra isen och lyckades ta sig från det ena isstycket till det andra, tills de lyckligen lyckades ta sig till andra sidan med sina dragoxar och akjor. När Tjorie kom till Jillesen och såg hur bräcklig isen var, vågade de sig inte ut emedan de var mycket tunga och oviga. De vände hem till Sagolandet.

En gång hade buföringen hunnit fram till Stalonnäset. Där spände lapparna dragoxarna ifrån akjorna och ledde sedan iväg med oxarna inåt skogen. Lapparna dröjde bort länge. Under tiden hade några Tjorie kommit till akjorna och öppnat dem. I akjorna fann de lapparnas bränvinskaggar, och ur dessa drack de så mycket att de blev alldeles redlösa, så när lapparna kom åter till sina akjor, fann de Tjorie ligga i fyllan bredvid akjorna.

Hur lapparna behandlade sina plågåre vet man icke att berätta om!.

Men inte bara Tjorie har haft sitt tillhåll vid Marsviken, utan även Stalofolket har där gjort sina strövtåg där. Visserligen har man icke ännu upptäckt några lämningar efter Stalobostäder där, men inom Vackerlandet finns stort antal fångstgropar.

På en liten slätt inom detta område finns inte mindre än 14 fångstgropar tätt invid varandra.

Lapparna säger, att groparna är grävda av Stalo! Men vilka var dessa ?(Säg det den som kan.)

Red. tillägg: Byn Marsvik på östra sidan Marsviken anlades 1859 av den legendariske björnjägaren Jakob Persson, bördig från Skansholm

SKÖNVIK

Mellan stora och lilla Stalonberget ligger Stalonsjön. Från denna sjö rinner Stalombäcken ned till Jillesen. På nordvästra sidan om sundet ligger Gäddebäcksberget. Sydost om sundet ligger Forsbergs-berget. I dalen söder om Gäddebäcksberget rinner Gäddebäcken ut i Malgomaj. Den vik som Gäddebäcken utfaller i sjön, kallas Gäddebäcksviken.

Vid stranden av denna vik hava präster på ämbetsfärder till Fatmomakke landat för att därifrån gå "Prästvägen" över Gäddebäcksmorkan till Litsjön eller Vouelite, i sällskap med Länsman, en och annan främling från nedre landet och bärare.

Utanför Gäddebäcksviken i sundet ligger Storholmen och söder om denna ligger Prästholmen. Denna holme är hög och brinkig. Men på dess västra sida tränger en liten vik in med strand, lämplig såsom båtlänning.

Vid vikens norra sida finnes en liten jämn plan. På denna skall Gudstjänster hava förättats i gamla dagar, och här ska också finnas en plats där Lappar ligga begravna. Det ser verkligen ut, som om jorden på vissa ställen av den lilla slätten vore omgrävd.

I södra änden av den lilla markplanen kan man under mossan och blåbärsriset se knutstenarna till ett litet hus. Den gamle föregångsmannen Jon Andersson i Stalonnäs, vilken växte upp i gården vid sundet mellan Malgomaj och Jillesen, talade om, att han i sin barndom besökte Prästholmen otaliga gånger, Och han säger, att då lågo timmerstockar kvar av det lilla huset på holmen. Det ska vara den förut omtalade pastor Forsberg, som infunnit sig på denna holme och där predikat för de i hedendom och avgudadyrkan vandrande Lapparna, och det sägs, att han på holmen uppförde åt sig ett litet hus, i vilket han bodde under de dagar han vistades där.

Huruvida någon prästman eller missionär före pastor Forsberg har besökt denna holme och där predikat, vet ej sägnen att berätta om.

Anm. Förstkallade man detta område för Gäddebäcken sedan "Eva Erikas". Ångbåtskapten Janne Lundberg gav

STALONGUBBEN

I Vilhelmina socken finns ett berg, Stalonberget. detta berg ligger vid övre änden av Malgomajsjön. I forna tider har berget varit rikt beväxt med präktig tallskog. Men denna är förhärjad av skogseldar.

I detta berg skall i gamla tider hava funnits en gubbe i trä, den så kallade Stalongubben. Denna trägubbe skall hava varit av en fullväxt människas storlek och gjord av tjärtall. Den siste som sett Stalongubben ska vara en lapp vid namn Per Jakobsson. Då denne såg gubben, var han mycket medtagen av ålderdomsskröplighet. Hans näsa var sprucken och till hälften bortfallen och kroppen i övrigt beväxt med mossor. Det är möjligt att denne gubbe brann upp då skogseldgäddor över berget.

Om Stalongubbens tillkomst berättas följande:

En rik Lapp hade förlorat sin dotter, och han anade hon var tagen av Saivah*. Han reste till Norrbotten och där besökte en Noite* för att fråga honom till råds. Noiten lärde honom, att han skulle yxa till en människobild av tjärtall och kläda honom med dyrbara kläder och placera honom någonstans vid berget, där flickan försvunnit.

Lappen gjorde som Noiten sagt och placerade avgudabilden under ett klippuskott i berget. Så snart det blivit gjort återfanns flickan, som påstod att hon varit hos Saivah.

Stalongubben torde ha varit en vanlig träseite eller avgudabild av trä, men sägnen om Stalongubben vill det synas som om denne Seite skulle ha blivit uppställd för något visst ändamål och sedan blivit föremål för dyrkan. Sägner vet att berätta, att man har offrat och bätt till Stalongubben. Omkring honom lär ha funnits en inhägnad av renhorn.

*(Seite=Lappska avgudabild)(Noite=Vis man, trollkarl)
(Saivah=Underjordiskt väsen)

Ur Stalons historia: "DÖVMATTES"

Före 1800-talets ingång fanns vid övre delen av Malgomassjön ej flera nybyggen än Strömnäs. Men före denna tid hade en Svensk man som i sägnen kallas Döv-Mattes slagit sig ner på Döv-Mattesnäset.

Detta näs är en udde, som sticker ut i Jillesen vid det ställe, där Storån mynnar ut i Jillesen.

Norr om Storån ligger Stalonnäset, mittemot Döv-Mattesnäset. Den förste som bosatte sig där var denne Döv-Mattes som var en Svensk man som kom som rymmare nerifrån den Svenska bygden och efter honom har näset fått sitt namn.

På detta näs grävde Döv-Mattes upp en fyrkantig grop i den av sand bestående marken mellan de grova tallarna, övertäckte gropen med ett kåtaliknande tak och ordnade eldstad i den bostad som han ordnat för sig.

I denna bostad framlevde nu mannen sitt liv alldeles ensam. När Döv-Mattes anlände till näset, kom han roende i båt och hade i denna ett antal nät, en slipsten, en bössa och ett skrin. Båten hade han stående vid sjöstranden nära kåtan.

Under sommaren idkade han fiske på Svalegrunna. Denna grunna ligger ett stycke utanför det ställe, där Storån mynnar ut i Jillesen. Till denna grunna har fisk ur Jillesen och Malgomassjön hopat sig. I den första nybyggartiden var fisk hopad till denna grunna så tätt, att man skulle kunnat ösa upp fisk med hink. Grunna har fått sitt namn av att svalor haft sina bon under klipphällarna vid sjöstranden väster om denna fiskgrunna.

Under sommaren fångade Döv-Mattes all den fisk, som behövdes för att livnära sig. Han skall nämligen under sommartiden uteslutande ha livnärt sig på fisk.

Men när det blev höst och vinter och Lapparna hade lämnat trakten och begivit sig nedåt landet, begav sig Döv-Mattes ut på färd inom trakten.

Han hemsökte då alla Lapparnas staburar, bröt sig in i dem

-hydda och levde där av den mat han stulit och tog på sig ¹³.
de gångkläder som han kommit över och sov under de stulna
skinnen och sängkläderna.

När lapparna på våren kommo åter till sina staburar, funno
de till sin harm och förskräckelse, att staburarnas dörrar
var uppbrutna, och att det mesta av den mat och de saker
som de lämnat kvar var bortstulet.

Lapparna förstod mer än väl, att det var ingen annan än
Döv-Mattes, som stulit bort deras ägodelar. Men de viste att
Döv-Mattes hade bössa och att han var en säker skytt, varför
de ej vågade anfälla honom i hans jordhydda.

Men även nästa vår, då Lapparna kommo åter till trakten funno
de sina staburar åter plundrade.

Då samlade sig lappmännen i trakten och överenskom
om att i samlad hop begiva sig till Döv-mattes bo-
stad och där döda honom, ty de brunno av hat till
honom, som var en sådan landsplåga för Lappbefolkningen.
Men på något sätt erhöill Döv-Mattes kännedom om vad
som var på färde, och nu beslöt han sig för att fly
från trakten. Men för att ej Lapparna skulle få igen
sina saker, eller komma i besittning av hans egna
saker, vilka han ej kunde taga med på färd, så band
han ihop alltsammans i knippen och rodde ut dem på
Jillesen och vräkte där ut knippena som var fästa
med stenar så att de sjönk till botten.

Med sin bössa i båten skall Döv-Mattes hava färdats
utefter Malgomajsjön till dess yttre ände, där han
skall hava lämnat sin båt, varefter han begivit sig
innåt skogarna, bärande sin bössa med sig.

Vart hän han begivit sig, är det ingen som har någon
kännedom om.

Hädanefter fingo Lapparna omkring Stora och Lilla
Stalonberget hava trakten fri från tjuvar, Nybyggen
och nybyggare ända fram till emot 1830-talet.

Ur O.P.Petterssons manuskript:Folksägner och folktro
(1870-1890)

STALO-FOLKET

Förr än nutidens lappar bosatte sig uppe bland fjällen, skall därstädes hava bott lappar som voro betydligt större och starkare än de som nu bor där, men de voro råa och ohyfsade. De kallades av de andra lapparna för Stalho.

När nutidens lappar invandrade till fjällen, bodde en och annan Stalolapp kvar där. Stalo hade mycket stora kåtor, i vilka flera familjer bodde tillsammans. Än i dag syns på flera ställen, tomter efter Stalofolkets kåtor.

Stalolapparna hade icke renar utan levde på jakt och fiske.

När nutidens lappar invandrade med sina renjordar, lär Stalo hava jagat och dödat både dem och deras renar. Därför voro de rädda för Stalo. Och därför rådde ständig fiendskap mellan de båda stammarna.

Stalolapparna voro visserligen mycket stora och starka men därjämte mycket dumma. Därför blevo de lätt besegrade av de småväxta men listiga lapparna. Striderna lär ha pågått i långlig tid. Men slutligen blevo lapparna segrare, och Stalofolket försvann helt och hållet.

TIDIGA INDUSTRIVERKSAMHETER KRING MALGOMAJ

BLÅBÄR JÄRNVÄG VIRKE OCH TEGEL (Av Vägmästare Henning Lundberg)

En afton för en tid sedan ögnade jag igenom några gamla handlingar och tidningsurklipp. De erinrade om den tid, när anläggandet av inlandsbanan allmänt ansågs kunna bli en väsentlig del av lösningen på Lappmarkens transportproblem. Från glömskan vill jag här rädda några egna minnen och några tidningsnotiser om företag som var verksamma i anslutning till inlandsbanans bibana: Lövliden-Holmsele-Holmselehamn.

BLÅBÄRSTORKERIET

En notis i Västerbottens-Kuriren 13 augusti 1917 berättade att Svenska Medicinalväxtföreningen byggde ett blåbärstorkeri på Storholmen. Byggnaden uppfördes strax söder om ångbåtsbryggan på Laxbäcken 1:8 som då gemensamt ägdes av skepparbröderna Janne, August och Anton Lundberg. Sedan avstyckades området under beteckningen Laxbäcken 1:39

I den uppförda tvåvåningsbyggnadens bottenvåning inrymdes eldningsanordning och vedupplag. De heta rökgaserna från ugnen avleddes genom plåtrör som i serpentinbågar fästes upp under ett luftgenomsläppligt trallgolv i övervåningen, där torkningslådorna anbringats. Efter torkningen kördes bären genom en handdriven rensmaskin som avskilde befintligt skräp. Paketeringen skedde i kartonger som till storleken ungefär motsvarar vår nutida 1-kilos **bitsockerpaket**.

Torkning och försäljning av blåbär var nog ett sär eget inslag i livsmedelshandeln. Men i följd av den brist på livsmedel som rådde under första världskriget var allt ätbart ett välkommet tillskott, särskilt för storstadsinnevånarna.

Det var inte bara i Vilhelmina man torkade blåbär. Även i Sensele och Bastuträsk m fl orter var sådan verksamhet i gång.

Svenska Medicinalväxtföreningen hade sin ledning i Stockholmstrakten. Man intresserade arbetslösa flickor där att åka till Västerbottens inland för att plocka blåbär. En av dessa "Blåbärsflickor" som jag personligen kände, Alice Vikander från Stockholm, stannade i Vilhelmina.

Per Anton Linberg, maskinist på Janne Lundbergs ångbåt, och Alice förenade sina öden på Storholmen. Deras första barn föddes i Jannes stuga vid ångbåtsbryggan. Per Anton fick 1932 tjänst som Badmästare vid badstugan i Vilhelmina samhälle.

Vid besök i huvudstaden träffade jag av en händelse Stockholmskan Vilma Kullman, som varit "Blåbärsflicka" och som levererat blåbär till torkeriet på Storholmen. Hon plockade blåbär i Dalasjö och bodde hos Johan Jonsson. Min kusin Alfred Lundberg var en tid föreståndare för detta blåbärstorkeri.

SLIPERS TILL INLANDSBANAN

Samtidigt med blåbärstorkningen var en ångsåg igång intill järnvägsspåret, strax söder om blåbärstorkeriet. Vid rälsläggningen av inlandsbanan erfordrades stora mängder slipers (träsyllar) som underlag tillrälsen.

Ett arbetslag från Örträsk med Edvard Söder som bas hade specialiserat sig på sågning av sådant virke. Sista åren av 1910-talet bodde laget, 5 man och kocka i SJ baracken nr:100 belägen ett stenkast söder om sågplatsen och järnvägslinjen. Talltimret som sågades hade flottats över Malgomajsjön. Jag har för en tid sedan talat med en av deltagarna i arbetslaget Gunnar Olovsson, Örträsk om sågningsarbetet.

Första världskriget var i sitt slutskede. Flytande bränsle för drift av motorer och fotogen för belysningsändamål "LYSTE" med sin frånvaro. Karbidlampornas vita sken var nästan de enda ljuspunkterna i höstmörkret. Unantaget i kommunen var Vilhelmina kyrkby som hade elektriskt ljus från likströmskraftverket i Gubbseleforsen.

För drift av sågen som tillverkade slipers, användes den beprövade ångkraften i form av Munktells lokomobil. Den eldades med ved. Lokomobilen, denna under kriget och följande kristid mycket användbara kraftkälla, bestod av en stor ångpanna med ovanpå liggande ångmaskin med remskivor. Från remskivorna leddes kraften med balataremmar via transmissioner till sågklinga, kapverk m fl. anordningar. Lokomobilen vägde flera tusen kilo. Men även en tung och skrymmande maskin kan få vara med om en ovanlig och äventyrlig färd.

Bo Malmberg har i boken Kronotorpens-folk (sid.117) återgett f.d. J.A. Ågrens berättelse om lånet av lokomobilen och sågverket från Storholmen, den riskabla frakten till kronoparken Mörtingseleberget samt sågning av virke till ladugårdar och bostadshus för blivande kolonister, som flyttat från arbetslösheten i Eskilstuna. Den tidigare nämnde, Gunnar Olovsson, deltagare av sliperssågningen på Storholmen, har bekräftat händelsen om utlåningen av lokomobilen och sågverket.

BIBANAN OCH VIRKESFÖRÄDLING

Statens Järnvägars bibana Lövliden-Holmsele-Holmselehamn räslades 1920 och grusades sommaren 1921 (VK 23/5-21). Den 36 meter långa och vackra stenbron över Lillån byggdes 1918-1919. I Västerbotten nr:4 1974 har jag berättat något om byggandet av detta gedigna minnesmärke över stenhuggarkonsten.

På Storholmen i höjd med Bullerforsen, anlades Holmsele järnvägsstation. I anslutning till banans ändpunkt längst nordväst ut på Storholmen anlades anhalt med stickspår för virkeslastning samt kaj för ångbåtstrafiken, allmänt kallad järvägskajen. Anhalten fick namnet Holmselehamn.

För att anlägga ett sågverk köpte O.A. Persson från Skansholm och E.Gunnar Samuelsson den 20/10-1919 ett drygt 16 hektar stort område av August Kanons hemman Laxbäcken 2:37. Området var beläget omedelbart NO om anhalten Holmselehamn och i omedelbar anslutning till flottningsleden i Ångermanälven.

18.

Byggandet av såghuset och bostadshusen skedde sommaren 1920. Sågbänken inköptes från Målilla och lokomobilens från Munktells verkstäder i Eskilstuna (VK 18/5-1920). I den uppförda manskapsbyggnaden bodde sågverksmanskabet samt Kristina och Henning Persson med familj. Henning var son till O.A Persson.

Maskinisten P.A. Isaksson som tidigt varje arbetsdag måste börja elda i lokomobilens ångpanna för att fullt arbetstryck skulle finnas kl 07.00, bodde i en liten stuga strax öster om såganläggningen.

Den som vill veta mer om den legendariske "Isak" som han allmänt kallades kan i Västerbotten årg. 1965 läsa doktor Helge Dahlstedts berättelse "Minnen och människor från Vilhelmina".

På gamla dagar flyttade jägaren och fiskaren Per-Arvid Isaksson till en vildmarksbostad söder om kultsjöån vid Bielite.

Sågen var i hög grad beroende av järnvägen för uttransport av det förädlade virket, då landsväg till Holmselehamn saknades. Största delen av virket levererades till inhemska köpare men viss del gick på export. Jag minns att en uppköpare från Trondheim som hette Myhre vid några tillfällen bodde i mitt föräldrahem på Storholmen, när han mätte in virke vid järnvägen.

Men det var inte bara sågen vid Holmselehamn som levererade virke per järnväg. Bysågarna i Laxbäcken och Malgovik sålde hyvlat virke som lastades på Holmsele station. Sigvard Kanon i Skansholm berättar att han var maskinist på Laxbäckssågen 1924-25.

Lämplig virkespost hade inköpts av Petter Vikström Malgovik. Virket sågades, torkades och hyvlades och levererades per järnväg till Sundsvall för export till England. Skriftlig bekräftelse finns att läsa VK 20/7-1925, där notis om händelsen berättar att sågarna i Laxbäcken och Malgovik levererat 150 standards till Sundsvall för skeppning till England. Vanligaste rymdmåttet för sågat virke var Petersburgsstandard som omfattar 165 engelska kubikfot (4,247 kubikmeter).

TEGELSLAGNING OCH KALKBRÄNNING

Vid Malgomajsjöns utlopp (Storstrucken) finns ett lertag på fastigheten Nordansjö 1:4. Där ägaren Seth Holmgren slagit och bränt tegel för avsalu. Holmgren planerade att utvidga verksamheten med tillverkning av jordbrukskalk. I VK den 24/2-1927 kan man läsa att Lantbruksstyrelsen yttrat sig över Holmgrens ansökan om statligt lånestöd för verksamheten. Vårvintern 1926-27 byggde Holmgren på på tegelbruksområdet vid storstrucken en stor pråm för att sjövägen kunna frakta stora kvantiteter tegel och kalksten. Pråmen utrustades med en encylindrig storebro-motor typ Eureka.

Vid ångbåtsbryggan på Storholmen blev "blåbärstomten" Laxbäcken 1:39 till salu. Holmgren köpte den jämte omgivande mark som vid avstyckning fick beteckningen Laxbäcken 1:40. Därvid kom de inköpta områdena att ansluta både till stranden, där bryggan anlades och till järnvägen. På området anlades en träbyggnad 15 x 27 meter som inneslöt en murad ugn för bränning av tegel och jordbrukskalk. Karl Holmgren, son till Seth Holmgren uppger att koncession erhöles för brytning av kalksten sydväst om Malgomajsjön vid Granhöjden. Men det visade sig ganska snart att ekonomiska resurser saknades för att ordna den rationella drift som erfordras för att kunna konkurrera med Jämtlänska kalkbruk.

Red.tillägg: SJ Vattentorn i Vilhelmina är byggt av tegel från S.Holmgrens tegelbruk.

Omkring 1934-35 brändes sista ugnen.

1928 lade SJ ner prsontrafiken till Storholmen.

Henning Lundberg berättar mer om järnvägar och landsvägar i avsnittet: Med Lill-Ante, Malgomaj och Wolfgang på sjöarna i Vilhelmina.

TJÄRA FRÅN "VACKERLANDET" Vid Marsviken & nedre Marsån

Under 1:a världskriget var det stor efterfrågan på tjära och priset högt. Norge var en stor uppköpare "Vackerlandet" har fått namnet för sitt läge i ett av de mycket natursköna områdena i Vilhelmina. Det låg söder om Marsviken och Marsåns nedre del.

"Vackerlandet" var lämpligt land för tjärbränning. I marken fanns mycket stubbar efter tidigare avverkningar av storskog.

Adolf Pettersson från Arnäsvall satte i gång en omfattande tjärbränning även för västerbottniska förhållanden.

Man lejde folk från fjälltrakterna som gjorde förarbetet. Kunniga tjärbrännare lejdes från Lycksele och Ångermanland.

Det var stora tjärdalar som byggdes i "Vackerlandet" en dal kunde ge 125 tunnor tjära och dessutom med god kvalité på tjäran. En tunna tjära kunde t ex innehålla 99,5 liter tjära och ca 1 liter vatten.

Stora kojor med tillhörande stallar uppfördes. Arbetarna måste under den här tiden räkna med att bo långa perioder hemifrån.

Det var långt till närmaste grannby. Det var svårt att skaffa mat och mycket tidsödande på grund av läget.

För att köpa mjölk och smör måste man först ro till Strömnäs, en sträcka på ca 2 mil, och sedan gå till fots till Granliden, en sträcka på 7-8 km och sen tillbaka igen.

I krigets början var priset 250 kr per tunna. Efter kriget betalades 50 kr. Verksamheten upphörde därför.

Källa: Järnhandlare Henry Pettersson, son till Adolf Pettersson.

FLOTTNINGSARBETE (Källa: ABF- studiecirkel, Arbets-
historiska rådet, LO)

Efter Ångermanälvens ådal har enskild flottning pågått sedan år 1744, men först 1889 blev flottningen allmän, då Ångermanälvens Flottningsförening bildades och omfattade en älvsträcka på sammanlagt 702 km. Av dessa ligger 220 km inom Vilhelmina kommun, som även svarat för ca 10 % av det virke som flottades på Ångermanälven.

Den första flottningen skedde samma år från både Malgomajsjön och Vojmsjön. Inom Vilhelmina har det sysselsatts ca 600 man varje vår i flottningsarbete och av dessa var ca 435 man sysselsatta omkring 30 dagar medan ca 70 man sysselsattes i tre månader.

För att vattnet skulle räcka till i de mindre vattendragen anlades ett 35-tal flottningsdammar, som kunde reglera vattentillgången.

För flottningen på de större sjöarna Malgomaj, Volgsjön och Vojmsjön behövdes det bogserbåtar som kunde dra stora timmernotar och åren 1889-1892 satte bröderna Lundberg igång med att bygga sina tre stora träbåtar: Malgomaj 1, Lill-Ante och Wolfgang. 1903 byggdes även Malgomaj 2.

1918 satte flottningsföreningen in en egen båt med namnet Neptun som ömdöptes till "Mars".

Flottningsarbetet var ett mycket hektiskt jobb, då det alltid var bråttom att få virket att flyta ner medan det fortfarande fanns vatten i dammarna och arbetstiden blev ofta ett 20-tal timmar per dygn. Men trots låg timpenning var det ett eftertraktat arbete. Flottningen var ju ett mycket billigt transportsätt och det enda möjliga när det saknades vägar. 1897 kostade det 11 öre/bit att forsla virket från Volgsjön till Sandslån.

1939 flottades i snitt 2 miljoner bitar/år 1965-1967 ca 3,5 miljoner. 1970 avslutades bäck-flottningen, men ett 70-tal man sysselsattes fram till 1979 då all verksamhet upphörde.